

ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНИЙ ЧИННИК ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ОМОНІМІЇ (на прикладі інтер'єктивації іменників)

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (50)

УДК 811.161.2'373,611

DOI:10.24144/2663-6840/2023.2(50).200–207

Кісь Є. Екстралінгвальний чинник як передумова розвитку функціональної омонімії (на прикладі інтер'єктивації іменників); кількість бібліографічних джерел – 20, мова українська.

Анотація. У статті досліджено вторинні вигуки, утворені від іменників, що були виявлені в піснях російсько-української війни (від 24.02.2022 р.). Обраний матеріал наочно демонструє, як може змінюватися лексика під впливом зовнішніх чинників за короткий період часу. Доведено, що в результаті такого впливу з'являються не лише нові слова, а й відбуваються взаємопереходи в межах лексико-граматичних класів слів.

Інтер'єктивовані іменники умовно поділено на дві групи: 1) вторинні вигуки, що існували в мові, та з початком війни активізувалися в повсякденному мовленні; 2) нові вторинні вигуки, появу яких стимулювали фактори російської агресії проти України. У цій групі охарактеризовано екстралінгвальні умови виникнення нового вигуку, оцінено перспективи закріплення таких вигуків у мові. Зафіксовано вторинні вигуки, що утворилися від англійсько- і турецькомовних запозичень. Констатуємо, що частина вигуків походить від власних назв, розглядаємо таке явище як периферійне для сучасної української літературної мови.

Вторинні вигуки зараховуємо до імперативних (виражають волевиявлення, наказ), етикетних (патріотичні вітання), емоційних (закладена сема позитивної чи негативної характеристики). При цьому зауважуємо, що серед новоутворених вигуків наявні лише емоційні, виникнення яких пов'язано з реакцією на ті чи ті події в суспільстві. Виявлені одиниці розподілено на різні типи функціональних омонімів (синкретично-диференційовані, синкретично-недиференційовані та синкретично-потенційні). Більшість омонімних пар (іменник / вигук) визначаємо як синкретично-потенційні функціональні омоніми, тобто існування яких визначається лише численними контекстами при відсутності будь-якої фіксації у словниках. Узятю до уваги перехід іменників у вигуки як самостійно, так і в поєднанні із залежними словами, що кваліфікуємо як вигуківі фразеологізми. Відповідно до семантичного, морфологічного та синтаксичного критеріїв визначення частин мови описано зміни, які відбулися в процесі транспозиції іменника у вигук (послаблення лексичного значення, втрата морфологічних ознак вихідної частини мови, набуття частиномовного статусу інтер'єктивності, втрата здатності бути головним чи другорядним членом речення).

Ключові слова: транспозиція, інтер'єктивація, функціональні омоніми, іменник, вигук, вигуківий фразеологізм, екстралінгвальний чинник (фактор).

Постановка проблеми. Мовні рівні піддаються впливові зовнішніх та внутрішніх чинників, що спричиняє безперервні зміни та динаміку, а це, у свою чергу, сприяє розвитку системи мови. Лексичний рівень мови можемо охарактеризувати як такий, що найбільше реагує на екстралінгвальні чи інтралінгвальні фактори. При цьому наголошуємо, що будь-які зміни першочергово відбуваються в мовленні, а тоді стають надбанням мови. Переломні історичні події чи навіть періоди (наприклад, війна) є одним з тих зовнішніх чинників, що має не тільки руйнівний вплив на суспільство, а й спричиняє значні зміни в лексиці.

У науковій статті проводимо спостереження над вторинними вигуками, утвореними шляхом інтер'єктивації, що з початку повномасштабного вторгнення росії в Україну значно активізувалися в повсякденному використанні мовців або такі, що виникли в мовленні.

Аналіз досліджень. Статус вигуку – одне з суперечливих питань у сучасному українському мовознавстві, яке досі залишається так і не вирішеним. Представники традиційної школи (М. Жовтобрюх, Б. Кулик, В. Русанівський та ін.) зараховують вигук до лексико-граматичних класів, проте він не входить до повнозначних чи службових частин мови. Це окремих розряд слів, що не виконують номінативної функції, а лише виражають емоції та

волевиявлення [Безпояско, Городенська, Русанівський 1993, с. 308].

В. Горпинич зазначає, що «визначати вигук як частину мови, що виражає лише емоції та волевиявлення, означає допускати неточність, яка й породжує проблему лексичного значення» [Горпинич 2004, с. 301]. Дотримуючись думки вченого, вважаємо, що кожен вигук, крім емоції і волевиявлення, виражає елемент думки.

І. Вихованець називає вигуки реченнєвими дійктивними одиницями. Він співвідносить вигуки із логічною основою речення – судженням, яке має в них імпліцитну основу. Реченнєва природа вигуків має свої особливості: вигуки, виражаючи емоції мовця, лише опосередковано пов'язуються із судженням, що свідчить про їхню віддалену співвіднесеність із судженням. У зв'язку з цим вигуки становлять периферію речення як основної синтаксичної одиниці. Крім того, для вигуків характерна відносність їхньої семантики, оскільки значеннєва природа вигуків реалізується в конкретній мовленнєвій ситуації, пов'язана з контекстним оточенням [Вихованець, Городенська 2004, с. 378].

Зважаючи на такі відмінності в трактуванні вигуку, дослідники все більше уваги приділяють цьому пласту лексики. Г. Кузь досліджувала вигуківі фразеологізми української мови [Кузь 2000], І. Гуменюк – структурно-семантичні функції вигуків

[Гуменюк 2004], О. Мельник – семантику вигуку [Мельник 2011], Н. Гуйванюк – соціальні та регіональні вияви інтер'єктивів [Гуйванюк 2012] та інші.

Вторинні вигуки утворюються шляхом інтер'єктивної самостійних та службових частин мови. В українському мовознавстві інтер'єктивізацію як різновид транспозиції всебічно вивчала Л. Мацько [Мацько 1979; Мацько 1981; Мацько 2000], С. Соколова дослідила інтер'єктивізацію прислівників [Соколова 2009], Н. Глібчук – синкретичну природу похідних інтер'єктивів [Глібчук 2017], Є. Кісь – інтер'єктивізацію іменників [Кісь 2022].

Мета статті, завдання. Мета статті – проаналізувати динамічні зрушення у вигуковій лексиці під впливом зовнішніх чинників.

Мета передбачає реалізацію таких завдань: 1) виявити в українських піснях доби російсько-української війни вторинні вигуки, утворені шляхом інтер'єктивізації іменників; 2) класифікувати вигуки на синкретично-диференційовані, синкретично-недиференційовані та синкретично-потенційні функціональні омоніми; 3) охарактеризувати вигуки з погляду часу їх виникнення; 4) описати морфолого-синтаксичні зміни, що відбулися під час транспозиції іменника у вигук.

Методи та методика дослідження. У статті послуговуємося як загальнонауковими методами (індукція, дедукція, аналіз, синтез), так і лінгвістичними. У складі структурного методу використовуємо методику дистрибутивного аналізу та компонентного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Динамічні зрушення в лексиці української мови можна охарактеризувати терміном «транспозиція». У мовознавстві його використовують в широкому та вузькому значенні. У вузькому розумінні терміном «транспозиція» позначають міжчастиномовні переходи слів з одного лексико-граматичного класу в інший. У широкому розумінні термін «транспозиція» – будь-яке переносне, образне вживання слова [Габай 2011, с. 15]. З погляду дериватології транспозицію співвідносять з морфолого-синтаксичним способом творення слів.

Одним з різновидів транспозиції є інтер'єктивізація, що «полягає у переході у вигуки слів з різних частин мови» [Мацько 2000, с. 207–208]. Процесу інтер'єктивізації передують здатність повнозначного слова чи словоформи виражати емоції мовця, його реакцію. Тому функція називання послаблюється, і протягом певного періоду часу слово переходить у вигук, тобто відбувається функціональне переосмислення одиниць із різною лексико-семантичною природою [Грищенко, Мацько, Плющ 2002, с. 431–433]. К. Городенська наголошує, що «в їхньому семантико-синтаксичному функціонуванні зростає роль інтонації та контексту» [Вихованець, Городенська 2004, с. 377]. Для всіх вигуків необхідною є інтонація видільності, а частина супроводжується ще й інтонацією окличності. Крім того, різноманітні почуття та волевиявлення, які передають вигуки, зумовлені контекстом та мовленнєвою ситуацією, тобто лише в контексті вони сповна реалізують свої семантичні особливості, бо більшість

вигуків, особливо первинних, багатозначні. Це свідчить про контекстну зумовленість їхніх значень [Вихованець, Городенська 2004, с. 377–378].

У похідних вигуках, утворених за допомогою інтер'єктивізації, «наявність, хоч і досить затемненого значення, у них підтримується семантикою повнозначного компонента, котрий асоціативно ще демонструє зв'язки з класом одиниць, від яких він був відірваний, що і не дає йому повністю позбутися свого змістового наповнення» [Лучик 2006, с. 170]. Це дає підстави класифікувати вихідне і похідне слово як синкретичні одиниці, у яких простежуємо спільність семи чи сем.

Похідні вигуки за формою можуть збігатися з однією з повнозначних частин мови або з формами слів декількох частин мови, тобто «становлять єдине ціле – фразеологічну одиницю» [Безпояско, Городенська, Русаніський 1993, с. 321].

Вигукові фразеологізми поділяють на 2 групи:

1) поєднання первинного вигуку (*о, ой, ох*) з похідним відіменниковим або віддієслівним (*о боже! ой матінко*);

2) первинний або (та) похідний вигук у поєднанні із словами інших частин мови (*ой лихо ж моє! ой боже ж ти мій, боже!*) [Безпояско, Городенська, Русаніський 1993, с. 322–323].

Під час транспозиції повнозначних слів у вигуки, за Л. Мацько, відбувається втрата лексичного значення, набуття застиглості форми і синтаксичної незалежності. Функція вираження емоцій і волевиявлення поступово заступає функцію називання [Грищенко, Мацько, Плющ 2002, с. 431].

Притаманною українській мові є транспозиція самостійних частин мови у вигук. Так, зазнають транспозиції абстрактні іменники з негативною і позитивною семантикою, які поповнюють групу емоційних вигуків, рідше імперативних та етикетних. Крім того, піддаються процесам інтер'єктивізації займенники, дієслова, прислівники. У результаті транспозиції такі слова втрачають морфологічні ознаки самостійних частин мови, синтаксичні функції, набувають частининомовного значення інтер'єктивності [Глібчук 2017, с. 138–150].

Унаслідок інтер'єктивізації утворюються функціональні омоніми – «однакові за звучанням етимологічно споріднені слова чи окремі форми слів, що належать до різних частин мови» [Глібчук, Добосевич 2016, с. 9]. Дотримуючись класифікації Н. Глібчук та У. Добосевич, виокремлюємо синкретично-диференційовані (с-д) функціональні омоніми, морфологічний статус яких зафіксовано в окремих словникових статтях; синкретично-недиференційовані (с-н), у яких похідне слово вживається у значенні іншої частини мови, таку омоніму зафіксовано в одній словниковій статті; синкретично-потенційні (с-п), різний морфологічний статус яких не закріплено в словниках, а його демонструють лише численні контексти, що переконує в початковому ступені такої транспозиції [Глібчук, Добосевич 2016, с. 10–11].

Детально дослідивши відіменникові вторинні вигуки в українських піснях, що виникли після вторгнення росії в Україну, ми побачили дві тенденції в транспозиції іменника у вигук. По-перше,

відбулася активізація вигуків, що існували в мові раніше, та частотність уживання більшості з них була низькою. По-друге, у мовленні з'явилися нові вигуки, що раніше не існували, їхнє виникнення пов'язане зі зовнішнім контекстом.

Вторинні вигуки, уживання яких активізувалося після повномасштабного вторгнення росії в Україну:

1. **Відбій** – імперативний вигук, інтер'єктивність. Уживається як команда для припинення якої-небудь дії [СУМ, т. 1, 1970, с. 557]. Зараховуємо цей вигук до синкретично-недиференційованих функціональних омонімів.

*Не спить натомлене місто,
Ракети летять над Дніпром,
Десь в укритті на підлозі
Спить дитя тихим сном.
Батько країну боронить,
Тривога! **Відбій!**
Як тебе сміли бомбити,
Києве мій!*

(Марина і компанія «Як тебе сміли бомбити, Києве мій!»)

*Бух об землю нога!.. І бурятська башка
У окоп до Фугаса попала.
Все нормально, **відбій!** Подавай шашлика! –
Ми з Фугасом досмажили сало.
(Леонід Луговий «Хімарс»)*

2. **Вогонь** – імперативний вигук, інтер'єктивність. Військова команда для здійснення пострілу, наказ стріляти [Глібчук, Добосевич 2016, с. 105]. Вигук належить до синкретично-недиференційованих функціональних омонімів.

*Вперед! **Вогонь!** Вартові берегів!
Нехай тремтять від страху вороги!
Нам не страшенні ні дощ, ні заметіль!
Арта, **вогонь!** І кожен постріл в ціль!
(Христина Панасюк «Вартові берегів»)
Знищити ворога – воля небес!
Захист Батьківщини – наш інтерес!
Гине русня – тут, там!
Байрактари, **вогонь!** Шум, гам!
(Юрій Жерновий «Воїни світла»)*

3. **Слава** – імперативний вигук, інтер'єктивність. Виражає схвалення, визнання і т. ін. [Глібчук, Добосевич 2016, с. 464]. Вигук належить до синкретично-недиференційованих функціональних омонімів.

*На своїй землі! Ми у своєму краю!
Знаю «Далі Буде!», бо ми чужих здолаєм!
Маємо тепло і маємо любов!
Слава Україні! Знов слава! **Слава! Слава!**
(TRAVINSKIY «Душу й тіло»)*

Іменник *слава* має здатність інтер'єктивуватися разом із залежними словами, у результаті чого утворюються вигуківі фразеологізми. Такі сполуки зараховуємо до етикетних вигуків, що виражають «патріотичне привітання, гасло» [Глібчук, Добосевич 2016, с. 465].

• **Слава Україні**

*Слава Україні! Героям слава!
Їхні діла будуть жити в піснях!
Козак буде захищати державу,
І зв'є гніздечко свій дім вільний птах!*

(Марія Чайківчанка «Я вірю, солдат вистоїть в бою!»)

• **Україні слава**

*Всипте, хлопці, москалям,
Щоб було не мало, щоб було не мало!
Смерть російським ворогам!
Україні слава! Україні слава!*

(Нагалія Май «Всипте, хлопці, москалям»)

• **Героям слава**

*Ми – Україна!
Ми – вільна держава!
Ми віримо в перемогу!
Героям Слава!*

Героям Слава!
(Галина Солодка «Героям слава!»)

• **Слава героям**

*Ой, мамо, не плачте з горя,
Слава Героям! – Так говорять
Щиро і всі далекі поряд,
Знов рука в руці,
Бо єдність – найсильніша зброя!
(Василь Войтович «Вистоїмо!»)*

• **Слава нації**

*Усі наші люди, які воюють,
Які поранені, які вбиті злісним вором,
Ви – герої!
Ви залишитесь в серцях усіх українців!
Слава Україні! Героям Слава!*

Слава Нації! Смерть москалям.
(Вадим Прядун «Українці сильні!»)

• **Слава українській нації**

*Ще раз скажу на всяк випадок:
NATO, close the sky!
Незважаючи ні на що на світі
Я вірна одним словом:*

Слава українській нації! Смерть ворогам!
(Віта Грицак «Чом тобі, враже, не спиться?»)

Численні контексти демонструють, що, крім типового вітання «Слава Україні» – «Героям слава», спостерігаємо такі варіанти, як «Україні слава» – «Слава героям». Новим вважаємо гасло «Слава українській нації», де зроблено акцент на слові *українській*.

4. **Смерть ворогам** – етикетний вигуківий фразеологізм, інтер'єктивність. Виражає патріотичне привітання, гасло. Вигуківий фразеологізм зараховуємо до синкретично-потенційних функціональних омонімів.

*Ворог прийшов та нас не здолати!
Шансів немає, він мусить програти!
Чужого не треба – своє не віддам!
Око за око! **Смерть ворогам!***

(Степан Вовкун «Ворог»)

• **Смерть російським ворогам**

*Всипте, хлопці, москалям,
Щоб було не мало, щоб було не мало!
Смерть російським ворогам!
Україні слава! Україні слава!*

(Нагалія Май «Всипте, хлопці, москалям»)

• **Смерть москалям**

*Усі наші люди, які воюють,
Які поранені, які вбиті злісним вором,
Ви – герої!*

*Ви залишитесь в серцях усіх українців!
Слава Україні! Героям Слава!
Слава Нації! Смерть москалям.*

(Вадим Прядун «Українці сильні»)

Крім традиційного «Смерть ворогам», виявлено нові варіанти «Смерть російським ворогам» та «Смерть москалям». Беззаперечно, що такі видозміни гасла виникли після повномасштабного вторгнення росії в Україну, після фактів геноциду нашого народу.

5. **Тривога** – імперативний вигук, інтер’єктивність. Виражає сигнал про небезпеку. Вигук зараховуємо до синкретично-потенційних функціональних омонімів.

*Немає прощення у Бога,
Хто вбиває невинне дитя.*

Град спалює землю... Тривога!

Сіє смерть там, де буяє життя.

(Марія Чайківчанка «О, зупинися, вражий сину!»)

• **Повітряна тривога**

Повітряна тривога!..

Десять танків три горять,

А зліва побратими

Відстрілюють ребятам.

(SHUMEI «Тривога»)

Більшість вигуків цієї групи належить до імперативних, вони потребують певної реакції та дій. Сюди належать і патріотичні вітання (гасла), що зазнали варіантності свого вияву з початком повномасштабного вторгнення. У результаті транспозиції відбулася зміна частиномовного значення (з предметності на інтер’єктивність), втрата морфологічних ознак іменника та здатності виступати членом речення, послаблюється лексичне значення, а на передній план висувуються емоції та волевиявлення.

Нові вторинні вигуки, що утворилися від початку російсько-української війни:

1. **Азов** – емоційний вигук, інтер’єктивність. Виражає гордість, емоції незламності та ін. Вигук зараховуємо до синкретично-потенційних функціональних омонімів.

Жаль... Жаль... Холоне даль...

Азов... Азов... Азовсталь...

Сталь, сталь – не вода,

Сталь, сталь має кров!

А їй, а їй ім’я –

Полк, полк, наш полк Азов!

(Маріана Фляк «АЗОВсталь»)

Поява вторинного вигуку пов’язана з подіями захисту металургійного комбінату «Азовсталь» у Маріуполі. Етимологію вигуку можемо виводити від назви полку «Азов», який безпосередньо брав участь у захисті заводу, а також від першої частини власної назви «Азовсталь», тому трактування є подвійним. Нетиповим явищем є те, що вигук утворено від власної, а не загальної назви.

2. **Бавовна** – емоційний вигук, інтер’єктивність. Виражає захоплення, радість, сарказм та ін. Вигук зараховуємо до синкретично-потенційних функціональних омонімів.

Тимчасові окупанти, тимчасові літаки,

Тимчасові генерали нагодують хробаків.

Відчуваю, що це перемога,

Відчуваю це місцем м’яким.

Вони вже там, і вони вже працюють!

Ба-бах, бавовна, ба-бах, бавовна,

Це особисто, це помста кровна!

Ба-бах, бавовна, ба-бах, бавовна,

Як чудово, все послідовно!

Повна страта, і безкоштовно,

Без промокоду, чекай!

(Міша Крупін «Палає»)

На території росії стався вибух. Ворожі ЗМІ замість слова *взрив* ужили слово *хлопок*, який уже українські ЗМІ переклали як *бавовна*. Іменник *бавовна* набув нового значення, що позначає вибух на росії або на тимчасово окупованих українських територіях. Після цього слово поступово почало вживатися як вигук.

• **Бавовнятко**

Бавовнятко! Бавовнятко!

Тут і мама! Тут і татко!

Разом зробимо ми шум,

Дивовижний супер БУМ!

Бавовнятко! Бавовнятко!

Ось і мама! Ось і татко!

Разом зробимо ми шум,

Дивовижний супер БУМ!

(Назар Савко «Бавовнятко»)

У цьому фрагменті пісні спостерігаємо, що не лише іменник *бавовна* переходить у вигук, а й його зменшувально-пестлива форма *бавовнятко*. Вигук викликає емоції захоплення, подиву, несподіванки.

3. **Байрактар** – емоційний вигук, інтер’єктивність. Виражає радість, захоплення та ін. Вигук зараховуємо до синкретично-потенційних функціональних омонімів.

Прийшли окупанти до нас в Україну,

Форма новенька, воєнні машини,

Та трохи поплавився їх інвентар –

Байрактар!.. Байрактар!..

Російські танкісти сховались в куці,

Щоб лаптем посьорбати дованні ці,

Та трохи у цах перегрівся навар –

Байрактар!.. Байрактар!..

(Тарас Боровок «Байрактар»)

Іменник *Байрактар* є запозиченням із турецької мови, позначає власну назву безпілотного літального апарата, яка утворилася шляхом транспозиції від турецького прізвища. Україна активно використовує в боротьбі з окупантами цей БПЛА. Після того як слово почало масово використовуватися в суспільстві, фіксуємо контексти, у яких відбулася транспозиція цього іменника на позначення власної назви у вигук.

4. **Вибух** – емоційний вигук, інтер’єктивність. Виражає горе, страх, біль та ін. Вигук зараховуємо до синкретично-потенційних функціональних омонімів.

Заспіваю тобі пісню я

Про життя між до і після,

Зранку і в годину пізню я

Ніжна, сильна, твоя!

Вдих! Видих! Спалах! Вибух!

Серце палає! Приймаю бій!

Боже, зможу, бо тут кожен свій!

(КАЗКА «I am not Ok»)

Відбувається інтер'ективізація іменника, у значенні якого закладена сема негативної оцінки. Транспозиція пов'язана з активним використанням слова в мовленні.

5. Війна – емоційний вигук, інтер'ективність.

Виражає жах, розпач, страждання та ін. Вигук зараховуємо до синкретично-потенційних функціональних омонімів.

Втомилася моя земля,

Затихли ріки і моря,

Це точно не твоя вина,

Війна!.. Війна!..

(BOTASHE «Соловейко»)

Ми одвіку нескорені

Ніким і ніколи!

Не здамося й сьогодні,

Щоб нас побороти!

Стала кривавою наша земля...

Брати-Українці!

Тримаймось! – Війна!

Війна!

(Павло Табаков «Забирайся, війна!»)

Іменник *війна* містить у своїй семантиці сему негативної оцінки, що сприяло транспозиції цього слова у вигук.

6. Гаймарс – емоційний вигук, інтер'ективність. Виражає щастя, задоволення та ін. Вигук зараховуємо до синкретично-потенційних функціональних омонімів.

Гаймарс! Гаймарс!

Для хлопців і дівчат,

Гаймарс! Гаймарс!

Русню відправить в ад!

Гаймарс! Гаймарс!

Під грім твоїх трембіт

Летить бавовни першоцвіт!

(Nina Fents, Andriy Pavlenko «Гаймарс»)

Іменник *Гаймарс* запозичено з англійської мови (від англійської аббревіатури – *HIMARS*). Це американська реактивно-артилерійська система, яку було передано на озброєння України. Запозичений іменник із поширенням у мовленні носіїв почав переходити у вигук.

7. Джавелін – емоційний вигук, інтер'ективність. Виражає задоволення, радість та ін. Вигук зараховуємо до синкретично-потенційних функціональних омонімів.

Джа-Джавелін, мій друг Джавелін,

Дамо прикурити кацапській орді,

Не встигне в них життя перед очима

Пробігти, мій друг Джавелін!

Слава Україні!

Джа-Джа-Джавелін! Джа-Джа-Джавелін!

Джа-Джа-Джавелін! Джа-Джа-Джавелін!

Мій друг Джавелін!

Джа-Джа-Джавелін! Джа-Джа-Джавелін!

Джа-Джа-Джавелін! Джа-Джа-Джавелін!

Мій друг Джавелін!

Джа-Джа-Джавелін! Джа-Джа-Джавелін!

(Микола Доляк «Мій друг Джавелін»)

З танком один на один – Javelin!

Залишає потім лиш дим – Javelin!

Спалює щент вона!

Доля фашиста страшна!

Javelin! Javelin! Javelin!

Javelin, моя мила,

Розкрий свої крила!

(Герць «Джавелін»)

Іменник *Джавелін* запозичено з англійської мови. Це власна назва переносного протитанкового ракетного комплексу, що використовують українські військові. Іменник часто вживаний у мовленні, що й зумовлює його перехід у вигук у певних контекстах. Зауважимо, що зазнає транспозиції власна назва.

8. ЗСУ – емоційний вигук, інтер'ективність.

Виражає захват, прославлення, возвеличення та ін. Вигук зараховуємо до синкретично-потенційних функціональних омонімів.

ЗСУ! – *Хлопці сталеві,*

Покажуть красу!

ЗСУ! *Су*и пекельні,*

Чекайте біду!

ЗСУ! *Тримають, як скелі*

Ворожу орду!

ЗСУ! *Тут Україна! ЗСУ!*

(Макс ТТ «ЗСУ»)

Спостерігаємо нетиповий процес, коли саме аббревіатура переходить у вигук. Крім того, виявлено контексти, у яких аббревіатура реалізується у своєму розшифрованні:

• **Збройні Сили України**

Мої люди бачуть град над головою

Вони давно не вірять в параною

Хто там боявся називати це війною?

Ми наливаємо коктейль, вони помруть від перемою

ЗСУ! *Збройні Сили України!*

ЗСУ! *Збройні Сили України!*

ЗСУ! *Збройні Сили України!*

ЗСУ! *Збройні Сили України!*

(Ціна Ритму «ЗСУ»)

9. Конотоп – емоційний вигук, інтер'ективність. Виражає радість, сарказм, іронію та ін. Вигук зараховуємо до синкретично-потенційних функціональних омонімів.

Конотоп-топ-топ

Залітає в топ,

Зайшов сюди москалик,

А тут йому: Гон-стоп!

А Конотопські відьми

Розсердилися сильно

І напустили чари

На москаля бичару!

Тепер на них прокляття,

Які там нафіг «браття?»

Упхали свого носа

Та й до чужого проса.

Конотоп! Конотоп!

(Spiv Brativ «Конотоп»)

Конотоп – місто в Сумській області України, викликає алюзію на твір Григорія Квітки-Основа-в'яненка «Конотопська відьма». Крім того, на початку війни вірусним стало відео, де жінка кричить

до окупантів, що в Конотопі живуть відьми і «їм тут добра не чекати». Поступово власна назва переходить у вигук.

10. Ленд-ліз – емоційний вигук, інтер’єктивність. Виражає захоплення, радість, зловтіху та ін. Вигук зараховуємо до синкретично-потенційних функціональних омонімів.

*А у рашки все іде за планом,
Шлем їм чорні троби день за днем!
А у рашки все іде за планом,
Ну, а план – «За руским кораблем!»
Ленд-Ліз! Хей! Тра-та-та!
Підкрадається зізда!*

*Да-да-да!
Ленд-Ліз! Хей! Тра-та-та!
Підкрадається зізда!
(Діти Фрістайла «Все йде за планом»)*

Ленд-ліз – («англ. lend-lease, від lend – давати в борг і lease – здавати в оренду) – загальна назва системи надання одними країнами-союзницями по антигітлерівській коаліції іншим країнам-союзницям військової техніки, зброї, боєприпасів, спорядження, сировини, продовольства та послуг» [9]. У час російсько-української війни за допомогою цієї системи відбувається постачання військової допомоги в Україну. Іменник-термін у певних контекстах уживається як вигук.

11. Паляниця – емоційний вигук, інтер’єктивність. Виражає щастя, задоволення та ін. Вигук зараховуємо до синкретично-потенційних функціональних омонімів.

***Паля-паля-паляниця,**
Паляниця – не суніця,
Паляниця – круглий хліб,
Український кормить рід!*

***Паля-паля-паляниця,**
Окупанту вона сниться,
Бо без неї окупант –
Диверсант!*

*Скажи: **Паляниця!**
Паланиця...
(BANAR «Паляниця»)*

Іменник *паляниця* можемо окреслити як «слово-код» для протиставлення свій – чужий, слово як ідентифікатор національності. Іменник широко побутує в суспільстві, в певних контекстах знає транспозиції у вигук.

12. Чорнобаївка – емоційний вигук, інтер’єктивність. Виражає щастя, задоволення, зловтіху та ін. Вигук зараховуємо до синкретично-потенційних функціональних омонімів.

***Чорно-Чорнобаївка –**
Всім рашистам роздовбаївка!
Раз довбаївка! Два довбаївка!
Сто довбаївка!*

***Чорно-Чорнобаївка,**
Наші б’ють по ворогам!
На чужій землі, клятї москалі,*

*Чорна торба вам!
(Діти Фрістайла «Чорнобаївка»)*

***Чорнобаївка! Чорнобаївка!**
Це для всієї русні роз’*баївка!
Чорнобаївка! Чорнобаївка!
Це для всієї кацанні роз’*баївка!
(Jalsomino «Чорнобаївка»)*

Чорнобаївка – село в Херсонській області України. Стало місцем дислокації окупантів та прославилось постійними «прильотами» по них. Власна назва в окремих контекстах переходить у вигук.

Отже, серед вигуків-новотворів спостерігаємо транспозицію від іменників на позначення загальних та власних назв, аббревіатур, термінів. Значна частина таких вигуків утворена від запозичених іменників.

Висновки. Можемо зробити висновки, що зовнішні чинники вплинули на динамічні зрушення в системі вигукової лексики. На матеріалі пісень про російсько-українську війну виявлено два типи вторинних вигуків. Перший тип представлено вигуками та вигуковими фразеологізмами, що існували в мові, та з початку повномасштабного вторгнення їх частотність уживання зросла. У цій групі переважають імперативні вигуки (*відбий, вогонь, слава, тривога*), меншою мірою представлено етикетні вигуки, що реалізуються у складі вигукових фразеологізмів (*Слава Україні, Слава нації та ін.*). Другий тип вигуків представлено новотворами, що виникли після початку війни. Усі вигуки цієї групи трактуємо як емоційні: в одних закладена сема позитивної оцінки (*Азов, бавовна, байрактар, війна, гаймарс, джавелін, ЗСУ, Конотоп, ленд-ліз, паляниця, Чорнобаївка*), в інших – сема негативної оцінки (*вибух, війна*). У поодиноких випадках відбулася транспозиція власних назв у вигуки, тому виникає питання, чи доречно говорити про синкретизм таких одиниць і відповідно спільність сем, якщо власні назви не мають лексичного значення. Дотримуємося думки, що у власних назвах закладені потенційні семи, що виникають у мовців у результаті певних асоціацій, тому такі омпари теж є синкретичними одиницями.

Звернемо ще й увагу на перспективи закріплення вигуків-новотворів у мові. Активне вживання у мовленні нових інтер’єктивів буде залежати від екстралінгвальних факторів, передусім від тривалості війни, від постачання нових видів озброєння від наших союзників. Цілком імовірно, що в українській мові з’являться запозичені та питомі вигуки, пов’язані з назвами нових видів військової техніки.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у фіксації вторинних вигуків, що виникають шляхом інтер’єктивності різних частин мови під впливом зовнішніх факторів. Розуміємо, що з моменту виникнення в мовленні до письмової фіксації має пройти певний час, тому кількість таких вигуків буде збільшуватися.

Література

1. Безпояско О.К. Городенська К.Г. Русанівський В.М. Граматика української мови. Морфологія: підручник. Київ: Либідь, 1993. 334 с.
2. Вихованець І.Р., Городенська К.Г. Теоретична морфологія української мови. Київ: Пульсари, 2004. 398 с.

3. Габай А.Ю. Синтаксична прислівникова транспозиція в сучасній українській літературній мові: монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. 232 с.
4. Глібчук Н.М. Синкретична природа похідних інтер'єктивів у площині міжчастиномовної омонимії. *Вісник Львівського університету. Сер. Філологічна*. 2017. Ч. 1. № 64. С. 138–150.
5. Горпинич В.О. Морфологія української мови: підручник. Київ: Академія, 2004. 311 с.
6. Грищенко А.П., Мацько Л.І., Плющ М.Я та ін. Сучасна українська літературна мова: підручник. Київ: Вища шк., 2002. 439 с.
7. Гуйванюк Н.В. Соціальні та регіональні виміри інтер'єктивів української мови. *Мова і суспільство*. 2012. № 3. С. 321–332.
8. Гуменюк І.М. Структурно-семантичні функції інтер'єктивів в українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук; 10.02.01 – українська мова. Івано-Франківськ, 2004. 20 с.
9. Дерейко І.І. Ленд-ліз. *Енциклопедія Сучасної України* [електронна версія]. Редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2022. URL: <https://esu.com.ua/article-54236> (дата звернення: 07.02.2023).
10. Кісь Є.Б. Інтер'єктивація іменників як вияв функціональної омонимії в сучасній українській літературній мові. *Науковий вісник ДДПУ імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. 2022. № 17. С. 48–55.
11. Кузь Г.Т. Вигуківі фразеологізми української мови: етнолінгвістичний та функціональний аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук; 10.02.01 – українська мова. Івано-Франківськ, 2000. 13 с.
12. Лучик А.А. Граматична омонимія у системі вигуківих еквівалентів слова. *Слов'янський вісник. Серія «Філологічні науки»*. 2006. Вип. 6. С. 168–172.
13. Мацько Л.І. Інтер'єктивація в українській мові. *Українське мовознавство*. 1979. № 7. С. 21–27.
14. Мацько Л.І. Інтер'єктиви в українській мові: навчальний посібник. Київ: КДПІ, 1981. 131 с.
15. Мацько Л.І. Інтер'єктивація. *Українська мова: Енциклопедія*. Редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко та ін. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2000. С. 207–208.
16. Мельник О. Семантика вигука в українській мові. *Українське мовознавство*. 2011. № 42. С. 26–40.
17. Соколова С.В. Відприслівникова інтер'єктивація у сучасній українській літературній мові. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Сер. 10. Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2009. № 5. С. 169–172.

Довідкова література

18. Глібчук Н.М., Добосевич У.Б. Словник міжчастиномовних омонімів сучасної української мови. Львів: Априорі, 2016. 638 с.
19. Словник української мови: в 11 тт. АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980.

Джерела ілюстративного матеріалу

20. Пісні на воєнну тематику. URL: <https://www.pisni.org.ua/songlist/viyskovi-1.html>

References

1. Bezpoiasko O.K., Horodenska K.H., Rusanivskyi V.M. (1993) Hramatyka ukrainskoi movy. Morfolohiia [Grammar of the Ukrainian Language. Morphology]: pidruchnyk. Kyiv: Lybid. 334 s. [in Ukrainian].
2. Vykhovanets I.R., Horodenska K.H. (2004) Teoretychna morfolohiia ukrainskoi movy [Theoretical Morphology of the Ukrainian Language]. Kyiv: Pulsary. 398 s. [in Ukrainian].
3. Habay A.Yu. (2004) Syntaksychna pryslivnykova transpozysyia v suchasniy ukrainskiy literaturniy movi [Syntactic Adverbial Transposition in the Modern Ukrainian Language]: monohrafiya. Kyiv: Vyd. dim Dmytra Buraho. 233 s. [in Ukrainian].
4. Hlibchuk N.V. (2017) Synkretychna pryroda pokhidnyh interyektyviv u ploschyni mizhchastynomovnoi omonimii [Syncretic Nature of Derivative Interjections as a Part Lexico-Grammatical of Homonymy]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Ser. filolohichna*. 1 (64). S. 138–150 [in Ukrainian].
5. Horpynych V.O. (2004) Morfolohiia ukrainskoi movy [Morphology of the Ukrainian Language]: pidruchnyk. Kyiv: Akademia. 311 s. [in Ukrainian].
6. Hryshchenko A.P., Matsko L.I., Pliushch M.Ya. ta in. (2002) Suchasna ukrainska literaturna mova [Modern Ukrainian Literary Language]: pidruchnyk. Kyiv: Vyscha shkola. 439 s. [in Ukrainian].
7. Huyvanyuk N.V. (2012) Sotsialni ta rehionalni vymiry interyektyviv ukrainskoi movy [Social and Regional Dimensions of Ukrainian Interjections]. *Mova i suspilstvo*, 3. S. 321–332 [in Ukrainian].
8. Humeniuk I.M. (2004) Strukturno-semantychni funktsii interyektyviv v ukrainskiy movi [Structural and Semantic Functions of Interjectives of the Ukrainian Language]: avtoref. dys. ... kand. filol. nayk; 10.02.01 – ukrainska mova. Ivano-Frankivsk. 20 s. [in Ukrainian].
9. Dereiko I.I. (2022) Lend-liz [Lend-lease]. *Entsyklopedia Suchasnoi Ukrainy* [elektronna versia]. Pedkol.: I.M. Dziuba, A.I. Zhukovskiy, M.H. Zhelezniak ta in.; NAN Ukrainy, NTSh. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. URL: <https://esu.com.ua/article-54236> (data zvernennia: 07.02.2023) [in Ukrainian].
10. Kis' Ye.B. (2022) Interyektyvatsia imennykiv yak vyjav funktsionalnoi omonimii v suchasniy ukrainskiy literaturniy movi [Interjectionation of Nouns as a Type of Functional Homonymy of the Modern Ukrainian Language]. *Naukovyy visnyk DDPU imeni Ivana Franka. Seria: Filolohichni nauky (movozaivstvo)*. № 17. S. 48–55 [in Ukrainian].

11. Kuz' H.T. (2000) Vyhukovi frazeolohizmy ukrainskoi movy: etnolinhvistychnyy ta funktsionalnyy aspekty [Interjectives Phraseology of the Ukrainian Language: Ethnolinguistic and Functional Aspects]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01 – ukrainska mova. Ivano-Frankivsk. 13 s. [in Ukrainian].
12. Luchyk A.A. (2006) Hramatychna omonimia u systemi vyhukovykh ekvivalentiv slova [Grammatical Homonymy in the System Interjectives Equivalents of a Word]. *Slovianskyi visnyk. Seria «Filolohichni nauky»*. 2006. Vyp.6. S. 168–172 [in Ukrainian].
13. Matsko L.I. (1979). Interyektyvatsiya v ukrainskii movi [Interjectivitation in the Ukrainian Language]. *Ukrainske movoznavstvo*. №7. S. 21–27 [in Ukrainian].
14. Matsko L.I. (1981) Interyektyvy v ukrainskii movi [Interjection in the Ukrainian Language]: navchalnyi posibnyk. Kyiv: KDPI. 131 s. [in Ukrainian].
15. Matsko L.I. (2000) Interyektyvatsia [Interjectivitation]. *Ukrainska mova: Entsyklopedia*. Redkol.: V.M. Rusanivskiy, O.O. Taranenko ta in. Vyd. 2, vypr. i dopov. Kyiv: Vyd-vo “Ukrainska entsyklopedia” im. M.P. Bazhana, S. 207–208 [in Ukrainian].
16. Melnyk O. (2011) Semantyka vyhuka v ukrainskii movi [Semantics of Interjectives of the Ukrainian Language]. *Ukrainske movoznavstvo*. № 42. S. 26–40 [in Ukrainian].
17. Sokolova S.V. (2009) Vidpryslivnykova interyektyvatsia u suchasniy ukrainskii literaturniy movi [Adverbial Interjection in the Modern Ukrainian Language]. *Naukovyy chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova*. Seria 10. Problemy hramatyky i leksykolohii ukrainskoi movy. № 5. S. 169–172 [in Ukrainian].

Dictionaries

18. Hlibchuk N.M., Dobozevych U.B. (2016) Slovyk mizhchastynomovnykh omonimiv suchasnoi ukrainskoi movy [Dictionary of Lexical and Grammatical Homonyms of the Modern Ukrainian Language]. Lviv: Apriori. 638 s. [in Ukrainian].
19. Slovyk ukrainskoi movy (1970–1980): v 11 t. [Dictionary of the Ukrainian language]: in 11 volumes. AN URSS. Instytut movoznavstva; za red. I.K. Bilodida. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

Sources of illustrative material

20. Pisni na voyennu tematyku [Military songs]. URL: <https://www.pisni.org.ua/songlist/viyskovi-1.html>

EXTRALINGUISTIC FACTOR AS A PRECONDITION FOR THE DEVELOPMENT OF FUNCTIONAL HOMONYMY (based on the example of interjectivitation of nouns)

Abstract. The article examines secondary interjections, derived from nouns, identified in the songs related to Russia's full-scale war against Ukraine (from 24.02.2022). The selected material vividly illustrates how vocabulary can change under the influence of external factors in a short period. It is proved that due to such impact new words appear, and mutual transitions occur within lexical and grammatical classes of words.

Interjectional nouns are divided into two groups: 1) secondary interjections that previously existed in the language and became more prevalent in everyday speech with the outbreak of the war; 2) new secondary interjections, the emergence of which was stimulated by the factors of Russian aggression against Ukraine. This group characterizes the extralinguistic conditions for the development of a new interjection and evaluates their prospects of becoming established in the language. Secondary interjections that have formed from English and Turkish borrowings are also explored. It is noted that some interjections originate from proper names, and this phenomenon is considered peripheral to the modern Ukrainian literary language.

Secondary interjections are classified as imperative (expressing a command or order), etiquette (patriotic greetings), and emotional (conveying a positive or negative sentiment). It is important to note that among the newly formed interjections, only emotional ones exist, which arise in response to certain societal events. The identified units have been classified into various types of functional homonyms (syncretically-differentiated, syncretically-undifferentiated, and potentially syncretical). Most homonymous pairs (noun/interjection) belong to the category of potentially syncretical functional homonyms, which means that their existence is determined solely by contextual factors, and they are not defined in dictionaries. It is taken into account both the independent transition of nouns into interjections and their combination with dependent words, which is classified as interjectional phraseologisms. According to semantic, morphological, and syntactic criteria for defining parts of speech, the changes that occur in the process of transposition of a noun into an interjection are described (weakening of the lexical meaning, loss of the morphological features of the original part of speech, acquisition of interjectional status as a part of speech, inability to function as the main or subordinate clause).

Keywords: transposition, interjectivitation, functional homonyms, noun, interjection, interjectional phraseologism, extralinguistic factor.

© Кісь Є., 2023 р.

Єлизавета Кісь – аспірантка катедри української мови імені професора Івана Ковалика Львівського національного університету імені Івана Франка, Львів, Україна; kyelyzaveta97@gmail.com; <https://orcid.org/0009-0007-0602-5937>

Yelyzaveta Kis' – Postgraduate Student of Professor Ivan Kovalyk Ukrainian Language Department, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine; kyelyzaveta97@gmail.com; <https://orcid.org/0009-0007-0602-5937>